

TIETEELLISET JA USKONNOLLISET USKOMUKSET ELÄMÄNHALLINNAN VÄLINEINÄ

Haja-ajatuksia aiheesta, josta en ymmärrä mitään.

Kaarle Kurki-Suonio

PRELUDI

Minulle on annettu mahdoton otsikko. Jotakin olen elämässäni ehkä oppinut uskomuksista, niin tieteellisistä kuin uskonnollisistakin, mutta elämönhallinnasta en tiedä mitään. Itse en ole koskaan hallinnut elämäni, enkä ymmärrä, mitä tekemistä uskomuksilla on elämönhallinnan kanssa. (Tällä paikalla olemisenikin on osoitus elämönhallinnan puutteesta. Elämönhallinnan ensimmäisiä edellytyksiä on kyky sanoa EI!)

Otsikko on myös häpeämättömän tungetteleva, intiimi. Se ikään kuin vaatii minua paljastamaan itseni alastomaksi kaikkien nähdä, kertomaan julki, millaista epätoivoista taistelua olen käynyt tavoittaakseni edes joitakin elämönhallinnan rippeitä, ja mistä ja miten olen yrittänyt löytää niille tukea – turhaan.

ELÄMÄNHALLINTA

Ensimmäiseksi huomaa, etten oikein ymmärrä, mitä ihminen hallitsee, kun hän hallitsee elämänsä. Minusta tuntuukin helpommalta miettiä, millaisia ovat ihmiset, jotka ovat antaneet minulle vaikutelman hyvästä elämönhallinnasta. Minusta siinä näyttää olevan olennaista, että heillä on

- jokin **kutsumus, päämäärä tai tehtävä**,
- **omanarvontuntoa** rohjetakseen pitää tehtävänsä, ja samalla itseään, tarpeellisena,
- **viisautta** ymmärtääkseen, miten pitää toimia tehtävän täyttämiseksi,
- **itseluottamusta ja oma tahto** niin, että he pystyvät toimimaan tehtävänsä mukaisesti,
- **tietoa, taitoa ja energiaa** tavoitteensa toteuttamiseksi ja siinä tarpeellisten tietojen ja taitojen kartuttamiseksi.

Tähän sopii metafora elämästä matkana, olkoonkin kulunut klisee. Matkalla on päämäärä. Elämämme matkalla elämönhallinta merkitsee, että meillä on selvä matkasuunnitelma määränpäähen, tieto reiteistä ja aikatauluista, tarkoituksenmukaiset ja riittävät matkavarusteet, tarpeelliset kulkuvälineet ja ajoneuvot käytettävissämme, että osaamme käyttää niitä ja että astumme oikeaan aikaan oikeaan ajoneuvoon.

Tällainen elämänhallinta, joka perustuu päämäärään ja tahtoon sen toteuttamiseksi on kuitenkin pelkästään **näennäistä**. Emme hallitse matkaamme muuta kuin sen verran, että toteutamme omaa osaamme matkustamisesta, selvitämme reitit, hankimme liput, astumme autoon, junaan, laivaan tai lentokoneeseen. Voimme joutua odottamaan vuorokausikaupalla, voimme menettää matkatavaramme, voimme joutua onnettomuuteen, vaikka olisimme kuinka taitavia ajamaan ja vaikka kuinka tarkasti noudattaisimme turvallisuussäännöksiä, ilman, että meillä on mitään mahdollisuutta itse vaikuttaa asiaan. Ulkonaisesti olemme kokonaan sellaisten luonnonvoimien armoilla, joille emme mahda mitään. Olemmehan aika mitättömiä itikoita maailmankaikkeudessa.

Näennäisyys on myös sisäistä. Minussa itsessäni kiehuu jatkuva **motiivien ristiriita**, ikään kuin vain osa minusta tahtoi pyrkiä elämänhallintaan ja tavoittelemaan päämäärää ja toinen osa vastustaisi, epäilisi, tahtoi muuta. Elämänhallintamme riippuu omista emootioistamme, mielemme piiloisista tai alitajuisista tekijöistä, vieteistä ja vaistoista. Mielessämme asuu itsetuhoisia elementtejä. Elämänhallinta vaatii **moraalia** ja moraalista lujuuutta, jatkuvaa valitsemista hyvän ja huonon, oikean ja väärän välillä. Riittääkö tahto, energia, moraalit jatkuvasti oikeiden valintojen tekemiseen?

Hallitseeko siis oikeastaan kukaan elämäänsä missään sellaisessa suhteessa, joka voisi vastata sanan 'elämänhallinta' todellista merkitystä? Minä hetkenä tahansa elämä voi muuttua ratkaisevasti ilman, että meillä on mitään mahdollisuutta vaikuttaa siihen. Vaikka kuinka tuntisin hallitsevani elämäni, **kuolen** kerran. En tiedä koska, enkä edes halua tietää. Ehkä se päivä on jo tänään tai huomenna. Ennen sitä voin dementoitua. Mitä elämänhallinta merkitsee silloin? Voivatko vanhuuden dementia ja kuolema olla jollakin tavalla 'hallittua siirtymistä' muistin ja toimintakyvyn menetykseen, aistien sammumiseen ja lopulta olemattomuuteen tai 'tuonpuoleiseen'? Parhaimmillaan elämänhallinta voi merkitä enintään **valmiutta** kaiken sen **kohtaamiseen**, mitä elämä tuo, myös kuoleman. Ehkäpä ainoa tavoitettavissa oleva elämänhallinta onkin vain **kykyä sopeutua** olosuhteisiin ja 'elämänsä kohtaloihin', niihin tyytymistä ja pelkojen voittamista.

USKOMUKSET

Ymmärrän, että tämän sanan valinta illan otsikkoon liittyy siihen, mitä tämän yhteisön keskusteluissa on usein, vieläpä varsin hiljattain, sanottu ikään kuin tiedon määritelmänä Platonia toistaen: **"Tieto on perusteltu tosi (tai todeksi) uskomus."**

En koskaan ole oikein ymmärtänyt tätä. Miten määritelmä voi käyttää sanaa 'tosi'? Jotta tämä sana olisi siinä oikeutettu, meidän pitäisi jo valmiiksi tietää, mikä on totta, tai ainakin, millaiset ovat 'toden' kriteerit. Mutta silloin se palautuu sanaan 'perusteltu', ts. kysymykseen, milloin perustelu on riittävä, jotta voimme asettaa sen toden määrittelyn perustaksi. Jos taas sanotaan 'todeksi uskomus', niin 'uskomus' yksin riittäisi. Eikö uskomus käsitteenä tarkoita yksinkertaisesti sitä, että kuvitellaan jonkin olevan totta? Ei myöskään ole perustelemattomia uskomuksia! Jokaisella on perustelut uskomuksilleen. Ne vain ovat erilaisia, ja niistä ollaan eri mieltä – myös tieteessä.

Määritelmäksi tämä lausahdus on siten ratkaisevasti puutteellinen! Se ei ota kantaa olennaiseen, tarvittavien perustelujen luonteeseen. Ja kun se ei ota, myös sana 'perusteltu' on siinä tarpeeton. Niinpä siitä jää käteen vain toteamus **"tieto on uskomus"**. Hyvä, olkoon niin! Mutta tämä on vain tiedon olemukseen **välttämättä** kuuluva luonnehdinta eikä mikään pelkistetty määritelmä, jonka tulisi antaa tiedon tunnistamiselle **riittävät** kriteerit. Siinä taas on kysymys tarvittavien perustelujen laadusta.

Käänteisesti tämä pohdinta merkitsee, että ainakin osa otsikon kysymyksestä palautuu kysymykseen, **mitä tieto merkitsee elämänhallinnan välineenä**. Millainen tieto auttaa hallitsemaan elämää ja miten? Epäilemättä elämäntehtävän toteuttaminen vaatii tietoa. Tieto myös edesauttaa sopeutumista olosuhteisiin ja voi edistää valmiutta kohtalonsa kohtaamiseen. Mutta kyky sopeutua ja valmius kohdata ovat emotionaalisia, eivät tiedollisia. Tiedolla siis pitää olla emotionaalinen merkitys, ja jotta sillä voisi olla, se on emotionaalisesti koettava varmaksi ja luotettavaksi, siis todeksi.

Tieteellä on se maine, että se (yksin) luo varmaa tietoa: "Tiede on osoittanut!" Onko siis tiedon oltava tieteellistä, jotta sillä olisi merkitystä elämänhallinnalle? Tieteellisyys, sen mukaan, mitä olen oppinut sen merkityksestä fysiikassa, edellyttää tiedon perusteluilta kolmea olennaista ominaisuutta, jotka seuraavat tieteellisen käsitteenmuodostuksen etenemisen periaatteista:

Perustelun on oltava **1. empiirinen, 2. teoreettinen ja 3. sosiaalinen**.

1. Tieto on empiirisesti perusteltua, jos *kaikki havaintotieto yhtäpitävästi tukee* sitä.

2. Tieto on teoreettisesti perusteltua, kun se on *osa ehjää tietorakennetta*.

Avoimiksi jäävät sanojen '*kaikki*' ja '*ehjä*' merkitykset. Milloin tiedon voidaan katsoa toteuttavan nämä vaativat määreet?

Tätä koskee kolmas kohta:

3. Tieto on sosiaalisesti perusteltua, kun se on 'tiedeyhteisön' yhteisesti hyväksymää. 'Tiedeyhteisö' hyväksyy tiedon, kun se katsoo sen empiiristen ja teoreettisten perustelujen määreiden '*kaikki*' ja '*ehjä tietorakenne*' toteutuneen riittävästi.

Perustelujen ongelma siirtyy näin käsitteeseen '*tiedeyhteisö*', mikä se on, ja kysymykseen, milloin yksimielisyys on *riittävä*?

Tiedon ydinmääreitä ovat siis sekä empiirinen että teoreettinen *sisäinen konsistenssi* ja *riittävän* laaja yksimielisyys tämän yhtäpitävyyden *riittävydestä*. Näin päädytään päättymättömään kysymysten ketjuun: milloin riittävyys on riittävää, milloin riittävyys riittävyys riittää jne. Näihin ongelmiin sisältyy olennainen siitä, miksi tieteellinenkin tieto on luonteeltaan uskomus.

Esitetyt kolme ulottuvuutta koskevat kaiken tiedon perusteluja:

1. Kokemukset ja elämykset ovat luonteeltaan empiirisiä perusteluita. Tieteessä niiden merkitys tiedon perustana kiistetään, ellei niitä voida alistaa toistettaville kontrolloiduille kokeille, joissa niitä voidaan havaita ja mitata. Ne voivat kuitenkin olla hyvinkin vahvoja ja vakuuttavia.

2. Teoreettisia perusteluja vastaa tietojen yhteensopivuus elämässä kohdattujen muiden kokemusten ja elämysten kanssa.

3. Sosiaaliset perustelut muodostuvat siitä, että muilla on samanlaisia kokemuksia ja elämyksiä, jolloin tiedosta tulee jonkin yhteisön yhteistä.

Tämä muotoilu johtaa helposti ajatukset monenlaisiin 'epätieteellisiksi' tuomittuihin uskomuksiin. Mutta tämä kaikki koskee itse asiassa kaikkia aivan jokapäiväisiä tietojamme, joiden mukaan elämässä toimimme. Emmehän me järjestä elämäämme ja suunnittele arkisia askareitamme tieteellisyyden vaatimukset täyttävän tiedon varassa. Tässä yhteydessä on olennaista, että nämä tiedon ulottuvuudet koskevat samalla tavalla otsikon kumpaakin osapuolta, yhtä hyvin 'tieteellisiä' kuin 'uskonnollisia uskomuksia'. Olen taipuvainen pitämään, määritelmänomaisesti tietona kaikkia uskomuksia, joiden todellisuudesta olemme vakuuttuneita näillä kolmella tavalla. Raja tieteellisten ja muiden uskomusten välillä on "veteen piirretty viiva" – anteeksi taas turvautuminen kuluneisiin kliseisiin.

USKOMUKSISTA ELÄMÄNHALLINTAAN?

Uskomukset, elämänhallinta ja niiden yhteys ovat äärimmäisen yksityisiä intiimejä kysymyksiä. Esittämäni 'määrittely' sulkee kuitenkin erityisesti pois kaiken 'yksityisen tiedon'. Tiedon on oltava jonkin yhteisön tietoa, yhteisön, joka on yhteisesti vakuuttunut sen 'empiiristen' ja teoreettisten' perusteiden riittävydestä. Mutta viime kädessä jokainen yksilö ratkaisee itse yksityisesti, mitkä perustelut ovat hänelle vakuuttavia, minkä yhteisön vakuuttuneisuuden hän katsoo voivansa jakaa, mitkä tiedot tai 'uskomukset' hän voi omaksua näennäisen ja kuvitteellisen elämänhallintansa mahdollisiksi välineiksi.

Tätä olen tarkoittanut sanoessani, että "jokainen on itse omasta mielestään paras ajattelija". Jokainen on ajattelussaan yksin. Tätä ajattelun vastuuta ei kukaan pääse pakoan. Sen tähden ainoa näkökulma, josta käsin minun on mahdollista tarkastella otsikon kysymystä, on oma henkilökohtainen näkökulmani. Siinä on tämän otsikon tungettelevuus. Se vaatii henkilökohtaisia paljastuksia. Mitä siis vois ja uskaltais sanoa niistä uskomuksista tai tiedoista, uskonnollisista ja tieteellisistä, joista olen itse ehkä saanut näennäisen elämänhallinnan rippeitä.

Tunnustan, että elämässäni on sittenkin ollut hetkiä, jolloin minussa on herännyt kuvitelmia **päämäärästä, elämäntehtävästä, jopa kutsumuksesta**. Välähdyksenomaisesti olen läheisten tuella onnistunut jopa kokemaan jonkinlaista **omanarvontuntoa ja itseluottamusta**. Joskus jopa **oma tahto** on pilkahtanut heikosti esiin. Joissakin suhteissa minulla on ollut myös ohimeneviä kuvitelmia **tiedoista ja taidoista**, joiden avulla olisin voinut toteuttaa tehtävääni, jos **moraalini** olisi ollut riittävä..

Maailmankuvani on sekä kristillinen että tieteellinen, enkä näe mitään ristiriitaa niiden välillä. Tässä yhteydessä se merkitsee sitä, että

1. vahvasti **kokemukselliset ja elämykselliset**,
2. sisäisesti **riittävän yhtäpitäviltä** tuntuvat ja
3. ystävien **yhteisön kanssa yhteiset**

uskonnolliset 'uskomukset', ovat tehneet minulle mahdolliseksi rakentaa elämänhallinnan rippeitä myös **tieteellisistä 'uskomuksista'**, joiden opettamisesta Suomen fyysikanopettajille tuli minulle elämäntehtävä. – 'Opettaminen' on tässä väärä sana, mieluummin olen pyrkinyt opastamaan sellaiseen oman mielen prosessiin, jossa he voivat itse rakentaa omaa uskomusjärjestelmäänsä niin, että he kokisivat sen perustelluksi kaikissa kolmessa merkityksessä.

Käsitykseni siis merkitsee, että elämänhallinnan, vaikkakin näennäisen ja kuvitellun, välttämätön edellytys on **oma tahto** tavoitteen toteuttamiseen. Tästä seuraa, että

- tieteellisiin uskomuksiin usein liittyvä **usko determinismiin**, samoin kuin
- uskonnollisiin uskomuksiin usein kuuluva **fatalismi**,

loppuun ajateltuina **riistävät mahdollisuuden elämänhallintaan**.

Siksi minulle on ollut tärkeitä ymmärtää,

- että **uskonnollisten uskomusteni** mukaan minulla on **valta valita**,
- ja että **tieteellisten uskomusteni** mukaan **tieteellisessä tiedossa ei ole mitään, minkä perusteella ihmisen valinnat eivät olisi aitoja valintoja** ja mikä voisi estää Jumalaa silti toteuttamasta tahtoaan maailmassa ja minunkin elämässäni.

Näin sanoessani tunnen läheistä yhteyttä tässä yhteisössä hyvin tunnettuun prof. K. V. Laurikaisen ajatteluun.

Näin, kaiken harhailun jälkeen, päädyn tunnustamaan,

- että **uskomukseni ovat tarjonneet minulle mahdollisuuden elämänhallintaan**, siinä näennäisessä ja rajoitetussa mielessä, missä se ylimalkaan on mahdollista,
- että nämä mahdollisuudet ovat nimenomaan **sekä** uskonnollisten **että** tieteellisten uskomusten ansiota
- **eikä elämänhallinnan puutteeni johdu niistä**.